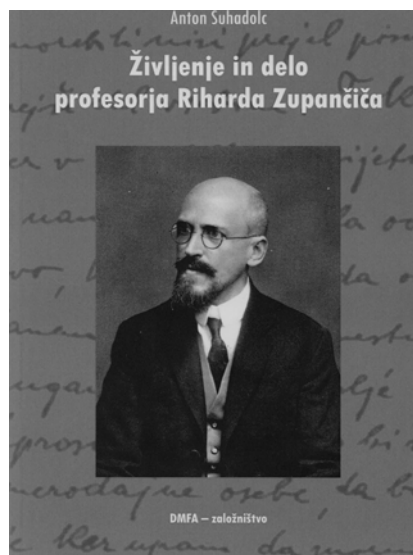

Ocene in poročila

Anton Suhadolc, Življenje in delo profesorja Riharda Zupančiča. Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije – založništvo, Ljubljana, 2011, 193 str., ilustr.

Eden od vidnejših mankov, ki označujejo raziskovanje zgodovine slovenske znanosti, je gotovo biografika njenih vidnih oblikovalcev, bolj ali manj vpetih v nacionalni javni spomin. Na tem področju, kljub posameznim tehtnim obravnavam, različne stroke čaka še mnogo dela, zato so napore, ki zmanjšujejo omenjeni zaostanek, še toliko bolj pomembni. Eno od takih dejanj je tudi obravnavo življenja in dela matematika in drugega rektorja Univerze v Ljubljani, prof. dr. Riharda Zupančiča (1878–1949), ki se ji je v študiji z enakim naslovom posvetil njegov stanovski kolega prof. dr. Anton Suhadolc.

Prof. Suhadolc se Zupančičevemu življenju in delu posveča že dalj časa. Leta 1999 je v rokopisni obliki pripravil komentiran popis dokumentov iz njegove zapuščine (A. Suhadolc, Profesor Rihard Zupančič. Ljubljana: [A. Suhadolc], 1999, 161 str.), ki ga je 2008 dopolnil še z arhivskimi dokumenti (A. Suhadolc, Profesor Rihard Zupančič : razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: [A. Suhadolc], 2008, 224 str.). Poleg tega je leta 2001 v reviji Zveze zgodovinskih društev Slovenije Kronika o profesorju Zupančiču objavil izvorni znanstveni članek (A. Suhadolc, Življenje in delo matematika Riharda Zupančiča. Kronika, 2001, 49, 1–2, str. 85–94), leta 2008 pa je o njem v rokopisni obliki pripravil še posebno zaključeno delo (A. Suhadolc, Življenje in delo prof. Riharda Zupančiča. Ljubljana: [A. Suhadolc], 2008, 77 str.). Njegovo najnovejše delo o življenju in delu profesorja Riharda Zupančiča tako zaokroža raziskave, ki jih je o tej problematiki že opravil, in podaja celovito sliko o življenjski poti, znanstvenem prispevku, nazorskem vznemirjanju, osebnem in širšem družbenem ravnanju ter rodbini enega od zgodovinskih ustvarjalcev institucionaliziranega slovenskega znanstvenega sistema. Ob tem naj opozorimo, da je prof. Suhadolc na mednarodnem znanstvenem simpoziju Pomembne slovenske osebnosti 20. stoletja (Maribor, 23.–25. november 2010) predstavil tudi življenje in delo najpomembnejšega slovenskega matematika in prvega rektorja ljubljanske univerze, akad. prof. dr. Josipa Plemlja.

Avtor je svoje delo razdelil na tri temeljne vsebinske sklope. Po Uvodu (str. 7–9), v katerem bralca seznanj z okoliščinami, ki so ga navedle k raziskovanju življenja prof. Zupančiča, v prvem in osrednjem vsebinskem sklopu, Življenje in delo profesorja Zupančiča (str. 11–100), v enovitem loku predstavi njegovo življenjsko in poklicno pot. Opiše Zupančičeva otroška in dijaška leta v Ljubljani, študij na Dunaju (1897–1901), sklenitev prve zakonske zveze (1901), študijsko izpopolnjevanje v tujini (Göttingen; po prvi svetovni vojni tudi Pariz), pridobitev doktorata (1913), gimnazijske in visokošolske službene namestitve na Dunaju in v Pragi (1901–1914) in njegov strokovni ter šolsko publicistični prispevek v avstrijski dobi. Ugotavlja, da je bil Zupančič, ki je »poznal tedaj nastajajočo aksiomatično metodo v matematiki, kar za mnoge njegove sodobnike ni mogoče trditi« (str. 18), kot avtor vrste gimnazijskih matematičnih učbenikov »v času pred prvo svetovno vojno vidna oseba na šolskem področju najmanj v avstrijskem merilu« (str. 23). Nato predstavi Zupančičevo vojaško službo med vojno, ki jo je kot črnovojniški inženir v letih 1915–1918 prebil v artilerijskem laboratoriju na Dunaju, kamor je po daljšem prizadevanju iz vojaške enote v Lvovu uspel pritegniti tudi kolega in prijatelja dr. Josipa Plemlja.

Rihard Zupančič se je po vojni z Dunaja vrnil v Ljubljano. Bil je »silno razočaran nad Avstrijo in nemško mentaliteto tistega časa sploh« (str. 27), kar razkriva njegova korespondenca s Plemljem. Iz nje se vidi, »da je bil Zupančič tedaj jugoslovenar, podobno kot Plemlj, in da je pozdravljal združitev jugoslovanskih narodov v eno državo. Hudoval se je na separatiste, ki združitve z južnimi brati niso podpirali. Opazno je tudi odklonilno stališče do vloge katoliške cerkve, ki ga je bilo opaziti tudi pri Plemlju.« (str. 30–31) Po vrnitvi v Ljubljano, februarja 1919, ga je Deželna vlada za Slovenijo po Plemljevem posredovanju naslednji mesec sprejela v začasno službo visokošolskega referenta pri svojem Poverjeništvu za uk in bogočastje. Vključen je bil v priprave za ustanovitev Univerze v Ljubljani in v tem okviru zadolžen za organizacijski vidik ustanovitve petih načrtovanih ljubljanskih fakultet. Imenovan je bil tudi v podkomisijo za organizacijski statut univerze. Avtor poudarja, »da je Zupančič predvsem zaradi svojega organizacijskega daru opravil pri ustanavljanju ljubljanske univerze ogromno delo, morda je to najpomembnejše delo, ki ga je poleg 25 let predavanj na tehnični in filozofski fakulteti opravil v Sloveniji« (str. 41).

Zupančič je v okviru ljubljanske univerze zasedal najvišja akademska mesta. Od njene ustanovitve leta 1919 je bil redni profesor matematike na Tehnični fakulteti (TF) ob tem pa v letih 1919/1920 prorektor, 1920/1921 rektor in 1921/1922 znova prorektor univerze. V letih 1922/1923 in 1932/1933 je bil tudi dekan ter v letih 1923/1924 prodekan TF. Bil je tudi predstojnik Inštituta za uporabno matematiko in večkrat tudi Zavoda za fiziko na TF, matematiko pa je predaval še na Filozofski fakulteti. Pri opravljanju svojih univerzitetnih zadolžitev med obema svetovnima vojnama se je srečal tudi z nekaterimi pomembnimi, celo ključnimi vprašanji razvoja slovenskega znanstvenega in univerzitetnega sistema. V času njegove rektorske funkcije je Univerzitetni svet med drugim razpravljal o prenosu licejske knjiž-

nice pod univerzitetno upravo (le-ta je jedro historičnega časopisnega in periodičnega gradiva Narodne in univerzitetne knjižnice /NUK/ v Ljubljani) ter enotnem univerzitetnem zakonu. Zupančič je bil leta 1927 tudi član tričlanske komisije, ki se je borila proti nameravani okrnitvi slovenske univerze. Kot vemo, je omenjeno nevarnost na koncu rešil tedanji rektor prof. dr. Milan Vidmar na znani avdienci pri kralju Aleksandru Karađorđeviću aprila 1929. Kar zadeva tedanje Zupančičevo pedagoško delo, pa je treba poudariti, da je konec dvajsetih let pri predmetu kritični uvod v infinitezimalni račun v obsegu $4/1/1$ »uvajal tedaj nestandardna poglavja moderne matematike, kot teorijo množic in morda še kaj, pa verjetno tudi modernejši način predavanj, ki je danes samoumeven: definicije, aksiomi, izreki in dokazi« (str. 49). Zupančič, ki so ga njegovi študenti ocenili kot izvrstnega pedagoga, odličnega učitelja in vzgojitelja (fizik akad. prof. dr. Anton Peterlin), je leta 1938 poleg že doseženih univerzitetnih časti in funkcij doživel še eno priznanje: imenovan je bil v prvo skupino rednih, ustanovnih članov Akademije znanosti in umetnosti (AZU) v Ljubljani.

Obdobje med obema svetovnima vojnama je bilo za Zupančiča označujoče tudi v privatnem življenju. Avtor opozori na njegov prestop iz katoliške v pravoslavno veroizpoved (1921), ločitev zakoncev Zupančič (Suppantšitsch) od mize in postelje (1925), ženino smrt (1926) in sklenitev Zupančičeve nove zakonske zveze po pravoslavnem obredu v istem letu. Ustavi se še pri Zupančičevem odnosu do nemškega nacizma, za katerega se je le-ta po njegovi domnevi navdušil že leta 1935. Ob tem pridaja, da so ga sorodniki imeli »za politično nespametnega, brez korenin, nestabilnega« (str. 54). Podobno je Zupančičevo ravnanje ocenil tudi avtorjev oče, nekdanji Zupančičev dijak in študent. V svojih spominih opisuje, da ga je leta 1944 videl na Celovski cesti v Ljubljani »s puško na rami. Pomagati je hotel Hitlerju, vendar zastoj.« Avtorju je o tem ustno dejal: »Fantu se je zmešalo.« (str. 44) Avtor v zvezi z Zupančičevo nemško usmeritvijo navaja tudi odlomek iz svoje korespondence (2007) s prof. dr. Ivanom Vidavom. V njej Vidav piše: »V Parizu je bil (Zupančič) po (prvi svetovni – op. J. P.) vojni menda zato, da bi nabavil knjige za matematično knjižnico. Domov se je vrnil ogorčen, ker da Francozi s prezirom gledajo na ljudi iz naših krajev, kakor na primitivne zamorce. /.../ Plemelj je mislil, da je bil to razlog, da se je Zupančič pozneje orientiral v nemško smer. Verjetno je bil nadaljnji razlog tudi ta, da je bil razočaran nad razmerami v Jugoslaviji, posebno zato, ker se je prvotno imel bolj za Jugoslovana kot Slovenca.« (str. 62)

Avtor nato podrobno opiše Zupančičevo ravnanje v letih druge svetovne vojne na Slovenskem. Predstavi njegovo predsedovanje Združenju šolnikov (ZŠ), ki je povezovalo srednješolske in univerzitetne učitelje, knjižničarje itn. Na mesto predsednika ZŠ je Zupančiča leta 1942 imenoval visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli, to funkcijo pa je opravljal tudi po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko ga je decembra istega leta predsednik pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine Leon Rupnik postavil za vladnega komisarja Združenja. Omenjeno imenovanje je »imelo dalekosežne posledice, saj je Zupančiču omogočilo komuniciranje z najvišjimi oblastniki v Ljubljani, kar je /.../ temeljito izkoristil za po-

moč kolegom na univerzi in na drugih šolah«. Avtor prikaže različna Zupančičeva posredovanja za izpustitev interniranih in zaprtih oziroma pridržanih učiteljev, prizadevanja za izboljšanje materialnega stanja njihovih družin, zahteve za izboljšanje učiteljskih prejemkov in druga posredovanja. Opozarja pa tudi na Zupančičevo nemško usmeritev v tem času, na katero »namiguje tudi list brez datuma in podpisa, na katerem so napisani izreki *Sprüche zur Auswahl* raznih avtorjev, osem od teh je Hitlerjevih!« (str. 63). Zupančič, ki je v nekem pismu iz leta 1943 prejemnici napisal, »ker me poznate že več kot deset let, dobro veste, kako močan je bil v meni klic nemške krvi« (str. 73), je bil ob tem, ko je odklanjal simpatizerje Judov, pripravljen tudi vstopiti v nemške vojaške enote. Takó je leta 1944 pisal svoji sestri na Dunaj, a dejanskih možnosti za to ni bilo. Avtor se je o tem pozanimal pri zgodovinarjih dr. Stanetu Grandi, dr. Alešu Gabriču in posredno tudi pri dr. Tonetu Ferencu. Pojasnili so, »da v letu 1944 v Ljubljanski pokrajini ni bilo nobene nemške vojaške organizacije, ki bi sprejemala ljudi v vojsko, posebno ne takih v letih, saj je tedaj Zupančič bil že 66 let star in kot vemo bolehen« (str. 79; prim. tudi str. 144). Avtor pozneje (sklop Poskus Zupančičeve rehabilitacije) odgovori tudi na vprašanje, ki se nam ob povedanem postavlja samo po sebi: »Ali je bil Zupančič kot očitni simpatizer Nemcev kaj vpleten v njihove organizacije?« (str. 143) Na podlagi pregledanega »seznama osumljencev za zločine med vojno, seznama članov Kulturbunda in seznama ljudi, ki so jih po vojni prijavili ljudje s terena zaradi suma kaznivih dejanj« ter »seznama Volkssturma (... in) sodelavcev nemških tajnih policij SIPO, SD in AST« v Arhivu Republike Slovenije (gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in pomagačev) opozarja, da v omenjenem gradivu Zupančič ni naveden. Ni ga tudi na seznamu članov nacistične stranke, kar je posebej poudaril tudi sam. (str. 93) »Intenziven trud, dobiti vsaj najmanjše dokazilo, da je vedenje prof. Zupančiča med vojno komu škodilo, ni obrodil sadu. Takega dokaza ali vsaj namiga ni, zato smemo upravičeno sklepati, da ga pravno ne bi mogli obdolžiti slabih dejanj.« (str. 144) Avtor obravnavo časa med drugo svetovno vojno sklene z navedbo iz spominov umetnostnega zgodovinarja prof. dr. Vojeslava Moleta: »Najprej je bil Zupančič pretiran frankofil, ob prihodu Italijanov (tedaj je izstopil iz pravoslavne vere – op. J. P.) je pravil, da je Italija velika država, in govoril italijansko, ko so prišli Nemci, je bil pa na njihovi strani. Ko bi prišli Japonci, bi govoril japonsko in prestopil v budizem.« (str. 81–82; glej tudi V. Mole: Iz knjige spominov. Ljubljana: Slovenska matica, 1970, str. 476).

V osrednjem delu svoje študije avtor predstavi še Zupančičevo življenje po koncu vojne. 6. maja 1945 se je skupaj z ženo iz Ljubljane umaknil v Avstrijo. Zakonca sta od maja 1945 do novembra 1946 živela v begunskem taborišču v Neumarktu na Zgornjem Štajerskem, nato pa v Gradcu, kjer je Zupančič na Tehnični visoki šoli najprej kot znanstvena pomožna moč sodeloval pri izvajanju predmeta osnove višje matematike, od aprila 1947 pa je bil predavatelj tega predmeta. Umrli je slabi dve leti pozneje, marca 1949, zaradi miliarne tuberkuloze. Medtem ga je v domovini z utemeljitvijo, da se je »v dobi okupacije Slovenije /.../ iz lastnega nagiba postavil na okupatorjevo stran in se s tem izločil iz našega občestva« (str. 143), junija

1945 iz svojih članskih vrst izključila AZU, nova oblast pa ga je avgusta 1945 izključila iz univerze. Kmalu po Zupančičevem odhodu v Avstrijo je zaplenila tudi približno 1000 knjig iz njegove privatne knjižnice. Avtor na podlagi seznama zaplenjenih knjig, ki ga hrani NUK, ugotavlja, da so bili Zupančičevi intelektualni interesi izjemno široki. Poleg naslovov matematičnih del (teh je približno polovica) drugi namreč povejo, da je poleg klasičnih jezikov obvladal tudi več živih ter se ukvarjal s filozofijo, zgodovino, politologijo itn. Avtor ob tem opozarja, da »intenzivno povpraševanje po usodi teh knjig ni obrodilo sadov« (str. 83). Predstavitev Zupančičeve življenjske in poklicne poti sklene z ugotovitvijo, da »žal pri nas ni nikoli nihče poskusil ovrednotiti Zupančičeve vloge kot učitelja v Sloveniji in širše, v rajni Avstriji, katere del smo bili tudi mi« (str. 100).

V drugem temeljnem vsebinskem vklopu, Zupančičevi sorodniki (str. 101–142), so predstavljeni rodbinsko drevo Zupančičevih, rodbini in življenjski poti obeh Zupančičevih soproj – Marianne Suppantschitsch (bila je njegova sestrična) in Marie Romane Urbanek – ter Zupančičevi sorodniki v treh kolenih (od starega očeta naprej). Nekateri med njimi so dosegli izjemen položaj v družbi in znanosti, zlasti stric Viktor Suppantschitsch (svetnik vrhovnega sodišča na Dunaju in svetovna vodilna avtoriteta v filatelistični literaturi) ter nečak Richard Riebl (doktor kemijskih znanosti, direktor gumarskega inštituta na Javi in mednarodno priznan strokovnjak za pridobivanje kavčuka in njegovo predelavo). Tretji temeljni vsebinski sklop, Poskus Zupančičeve rehabilitacije (str. 143–148), pa zadeva njegovo izključitev iz članstva v AZU. Avtor v njem znova utemelji svojo oceno, da Zupančič med vojno »ni zagrešil nobenega dejanja, s katerim bi Slovencem škodil, nasprotno, mnogim je pomagal. Tako ostane od Zupančičevih 'grehov' le mišljenjski greh: nagnil se je na nemško stran, kot je to formuliral prof. Ramovš (generalni sekretar AZU Fran Ramovš – op. J. P.). Sodba in obsodba akademikov, izključitev iz Akademije, ni temeljila na nobenem konkretnem slabem dejanju.« (str. 146) Avtor nato prikaže poskuse akademijske rehabilitacije prof. Zupančiča leta 1996 in 2001, ki niso bili uspešni.

Jedrnemu delu avtorjeve monografije sledijo še Povzetek v slovenskem (str. 149–152), nemškem (str. 153–157) in angleškem (str. 159–163) jeziku ter Zupančičeva bibliografija (str. 165–176). Bibliografijo (122 objavljenih enot) je v okviru raziskave za sklad Borisa Kidriča leta 1980 sestavil prof. Jože Povšič (str. 7), objavljena v avtorjevi monografiji pa se od izvirne razlikuje v tem, »da so tu spuščene vse navedbe citatov in ocen, ponekod so zapisi poenostavljeni« (str. 165). Avtor ji je dodal še naslove neobjavljenih skript (2) in spisov (8), tako da v sedanji različici obsega skupaj 132 enot. Iz bibliografije vidimo, da je Zupančič objavil 37 razprav in člankov (skoraj vsi so z matematičnega področja), največ v nemškem, nekaj pa tudi v francoskem in slovenskem jeziku, ter – skupaj s ponatisi – kar 84 matematičnih učnih knjig v nemškem in eno v poljskem jeziku. Tudi večina neobjavljenih besedil je matematične narave in v nemškem jeziku. Avtor v opombi na koncu bibliografije opozarja, da je Zupančič po zabeležki, ki jo je zapisal 30. novembra 1918, precej recenzij in raznih malenkosti objavil v časopisih L'En-

seignement mathématique (Pariz – Ženeva), Monatshefte für Mathematik und Physik (Dunaj), Zeitschrift der deutschen Mathematiker-Vereinigung (Leipzig), Zeitschrift für das Realschulwesen (Dunaj) in Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien (Dunaj). Pridaja, da bi bilo treba »ugotoviti, ali so v teh revijah prispevki, ki niso zajeti v zgornji bibliografiji, kar pa se ne zdi zelo verjetno« (str. 176). Monografijo zaokrožajo Viri in literatura (str. 177–181) ter Imensko kazalo (str. 183–193).

Avtor je s pričujočo monografijo o življenju in delu prof. dr. Riharda Zupančiča pomembno prispeval k širši seznanitvi z nosilci slovenske znanosti in razvoja visokošolskega študija na Slovenskem v 20. stoletju. Monografija je plod sistematičnega, dolgotrajnega in zahtevnega raziskovalnega dela (tu mislimo tudi na podrobno ter zahtevno pridobivanje podatkov o prof. Zupančiču in njegovi rodbini zunaj običajnih nahajališč zgodovinskega gradiva), ki utemeljuje njen visok akribijski značaj. Razkriva življenjsko usodo matematika, univerzitetnega učitelja in akademika, ki so jo, obenem s spominom nanj, usodno zaznamovali totalitaristični sistemi moderne. Le-te so posamezniki skladno s svojim značajem, osebnimi, narodnimi in družbenimi izkušnjami ter s svojim psihološkim položajem različno sprejemali in dojemali, in če s tem, razen z zgrešenim razumevanjem toka zgodovine niso izvršili slabih dejanj, to ne bi smelo zamejevati celostnega pogleda na njihovo življenjsko poslanstvo ter uspehe in priznanja, ki so jih pri tem dosegli.

Jurij Perovšek

Bojan Godeša Čas odločitev : katoliški tabor in začetek okupacije. Mladinska knjiga, Ljubljana 2011, 349 str., ilustr. (zbirka Premiki)

Zgodovinopisje je s svojim načinom dela, s svojo metodo in tehniko raziskovanja, neizprosno do zgodovinskega dogajanja, do tistega, kar se razume kot zgodovina. Neizprosno je do dejstev, do tega, kar se je zgodilo, kako se je zgodilo in kako je vplivalo na bodoče dogajanje, to je, kakšne so bile posledice. Neizprosno je tudi do tistih, ki zgodovino, zgodovinsko dogajanje, situacijo in tudi zgodovinske procese ustvarjajo in jih oblikujejo s svojim delovanjem. Gre za osebe, ki so s svojim delovanjem postale zgodovinske osebnosti. Takšna je tudi trojica slovenskih politikov iz katoliškega političnega tabora, o katerih teče beseda v knjigi zgodovinarja, znanstvenega svetnika na Inštitutu za novejšo zgodovino dr. Bojana Godeše s pomenljivim, nekoliko hobsbavmovskim naslovom *Čas odločitev*.¹ In to odločitev v

¹ Britanski zgodovinar dr. Eric Hobsbawm (rojen 1917), eden od najpomembnejših zgodovinarjev v dvajsetem stoletju in avtoriteta za družbeno zgodovino 18., 19. in 20. stoletja, je mnoga svoja temeljna dela, v katerih je obravnaval širše družbene zgodovinske procese, naslovil z besedo čas oz. doba (age).